

SİYASAL FELSEFE VE DÜŞÜNCELER AÇISIDAN SOSYAL BİLİMLER, KAPİTALİZM VE BATI'NIN BATILAŞMASI

FROM THE POINT OF VIEW OF POLITICAL PHILOSOPHY AND THOUGHTS
SOCIAL SCIENCES, CAPITALISM AND THE WESTERNIZATION OF THE
WEST

Prof. Dr. İdiris DEMİREL

Ağrı İbrahim Çeçen Üni. İİBF. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Böl. Siyaset ve
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, idemirel@agri.edu.tr

Ağrı / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-7011-2532

ÖZET

Sosyal bilimler bir modern - bilimsel bilgi yapısıdır. Kapitalizm, daha ziyade iktisadî çağrıştıran ve fakat iktisadî yönlerin dışında toplumsal ve siyasal içerimleri de bulunan bir sistemdir. Batı'nın Batılaşması ise hem Batı'nın kendisi için hem de Batı-dışı dünyanın Batılaşma arzu ve politikaları için önem taşıyan bir süreçtir. Modern bir bilgi yapısı olarak sosyal bilimlerin aşağı yukarı iki yüz yıllık bir mazisi vardır. Kapitalizm, küreselleşme yönelimiyle ve modern vasfıyla beş altı asırlık bir tarihe sahiptir. Batı'nın Batılaşmasına gelindiğinde ise o, bir bakıma olmuş bitmiş bir vakıa iken, diğer taraftan el'an olmaya devam eden bir tarihî ve cari gerçekliktir.

Bu çalışmanın amacı sosyal bilimler, kapitalizm ve Batı'nın Batılaşması olgularını bir arada değerlendirebilmektir. Anılan süreç ve yapılar, siyasal felsefe ve düşünceler açısından nasıl mütalaa edilebilir, irdelenmek istenen temel problematik budur. Çalışmaya yöntem açısından bakıldığında, belgesel araştırma yapılmıştır. Niceliksel değil, niteliksel bir yaklaşım benimsenmiştir. Ortaya çıkacak bulguların daha sonra gerçekleştirilecek benzeri çalışmaları ivmelendirebilecek nitelikte bulgular olması hedeflenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Batı, Batılaşma, Kapitalizm, Siyasal, Sosyal Bilimler

ABSTRACT

Social sciences is a structure of modern-scientific knowledge. Capitalism, rather, is a system that evokes economics, but also has social and political implications other than economic aspects. The Westernization of the West is a process that is important both for the West itself and for the Westernization desires and policies of the non-Western world. As a Modern knowledge structure, social sciences have a history of about two hundred years. Capitalism has a history of five or six centuries with its globalisation orientation and modern character. As for the Westernization of the West, it is, in a way, a finished phenomenon. On the other hand, it is a historical and current reality that still exists.

The aim of this study is to evaluate the phenomena of social sciences, capitalism and Westernization of the West together. How the processes and structures mentioned can be considered in terms of political philosophy and thoughts, this is the main problematic to be examined.

From the point of view of the study method, documentary research has been conducted. A qualitative approach, not quantitative, has been adopted. It is aimed that the findings that will be revealed will be findings that can accelerate similar studies that will be carried out later.

Key Words: The West, Westernization, Capitalism, Political, Social Sciences

1. GİRİŞ: TEMEL TARİHİ VE KAVRAMSAL BELİRLEMELER

Batı; Batı olma vasfını zaman içinde ve kimi birbiriyle uyumlu iken kimi de mütenakız bir dizi faktör ve âmilin etkisiyle edinmiştir. Köklerine sistematik felsefe çizgisinde rast gelinmekle beraber Batı'nın Batılaşması, salt antik Greklerin/Yunanların felsefe bilgelikleriyle monarşi, demokrasi ve anayasal yönetim gibi siyasal kurum ve düşüncelere ilişkin miraslarının üzerinden gerçekleşmemiştir. Batı; Yahudiliğin, Roma hukukunun, Roma kamu yönetimi ve siyaset düzeninin, Katoliklik ve Protestanlık özelinde Hıristiyanlık dinlerinin etkisiyle de Batılaşmıştır. Bu süreç neticesinde ortaya Avrupa-merkezci epistemoloji, bilim, ideoloji, medeniyet ve siyaset yapıları çıkmıştır. Ortaya çıkan modern halita (synthesis), mevcut muasır (contemporary) teknolojik biçimini; modernliğin, aleni sömürgeci-emperyalist aşamalarıyla kapitalizmin, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin katkılarıyla almıştır.

Platon (Eflatun, Plato, Πλάτων, MÖ. 427-347)'a göre:

Bir şey doğası gereği bir başka şeye bağlı olsa da tek başına incelendiğinde sadece kendisine bağlıdır. Diğer şeylerle ilişkisi incelenirse o zaman tanımı da değişecektir."
(Platon, 2017: 172)

Burada kapitalizm, sosyal bilimler ve Batı'nın Batılaşması, 'tek başlarına' değil, yekdiğeriyle 'ilişkisi içinde' incelenmektedir. Ve fakat bunun için Platon'un bahsettiği 'tanımlar' değil, öncelik ve sonralık sıralamaları değişmekte, kapitalizm için öncelik sosyal bilimlere mütemayil yönlere, benzer biçimde sosyal bilimler için de öncelik, kapitalizme mütemayil yönlere verilmekte, her iki vakıa Batı'nın Batılaşması bağlamında anlamlandırılmaktadırlar. Farklı bir deyişle: Bu çalışmada öne çıkan yaklaşım, kendilerine dönük sahih (authentic) ve sahicı bir kavrayışın, sosyal bilimler, kapitalizm ve Batı'nın Batılaşması olgularının ancak bir arada; yekdiğerleriyle geçişmeleri zemininde göz önünde bulundurulmaları halinde mümkün kılınabileceğidir. Kapitalizmden bahsedildikte sosyal bilimler, sosyal bilimlerden bahsedildikte kapitalizm konuya muhakkak dâhil edilmeli ve mevzunun Batı'yı Batı kılan Avrupa-merkezci yönlerinden sarfı nazar edilmemelidir. İlaveten belirtilmelidir ki, Avrupa kavramı hem bir soyutlama hem bir gerçeklik yönüyle bilhassa son zamanlarıyla, lakin Batı kavramı daima ABD'yi de kapsamaktadır. Diğer bir söyleyişle, 'Euro-American' da 'Euro'ya; Avrupa'ya aittir. Avrupa-merkezilik denildikte, genel ve geniş anlamda, kültür, medeniyet, kapitalist hayat tarzı... Bağlamında ABD de Batı'nın Batılaşması vetiresine dâhildir.

Tekraren: Batı veya eş anlamda Avrupa, nasıl Batı veya Avrupa olmuştur, Batı/Avrupa, geçirdiği dönüşümlerin neticesinde Batı/Avrupa olmuştur. Aristoteles (Aristotle, Ἀριστοτέλης, MÖ. 384 – 322) için bir şeyi bilmek demek, o şeyin sebeplerini (causes) bilmek demektir. (Aristoteles, 2010: 92-93) Sebepleri bilmek sadedinde, Avrupa'nın geçirdiği tarihî dönüşümler hangileridir, bunların adı üstünde ve yukarıda kısmen değinildiğince, sebepleri nelerdir yahut da bu dönüşümlerde rol oynayan belli başlı muharrikler, saikler deyince akla neler gelebilir, işbu sebep ve neticeler silsilesi, topluca aşağıdaki gibi zikredilebilir:

- Antikçağ Grek/Yunan kültürü ve felsefesi;
- Antikçağ Roma İmparatorluğunun hususen felsefe değil ve fakat öncelikle kamu yönetimi, hukuk, siyaset ve Latince mirasları;
- Birer din formu olarak Yahudilik, Katoliklik ve Protestanlık;

- Antikçağın Grek ve Roma dünyalarından kaynaklanıp temellenmekle birlikte ahlak, din ve geleneğin sınırlamalarına karşı bilhassa F. Bacon (1561 – 1626), R. Descartes (1596 – 1650) ve Isaac Newton (1642 – 1727)’in çalışmalarıyla belirginleşen modern-rasyonel bir bilgi yapısı mahiyetiyle bilimler ve bilimsel devrimler;
- Rönesans ve okyanus-aşırı coğrafi keşiflerden Reformasyona sekülerleşme-modernleşme eğilimleri ve giderek de tanrı-merkezcilik (theo-centric) yerine ikame edilen insan-merkezciliğin (anthropo-centric); insancılığın/hümanizmin ve birey olmağın; bireyciliğin (individualism) taçlandığı Aydınlanma hareketleri;
- Toplumlaşmayı, sivil toplumu, siyaseti, devleti... Sokrates (Socrates, Σωκράτης, MÖ. 470 – 399), Platon ve Aristoteles’in felsefeleriyle köklendirilip meşrulaştırılan ‘klasik’ gelenek ile de değil! Kitab-ı Mukaddes ve yerine göre Papalık/Kilise kurumunun yanında yine yerine göre St. Augustinus (354 – 430), St. Thomas (1225 – 1274), Martin Luther (1483 – 1546) ve Jean Calvin (1509 – 1564)’in yorumlarıyla meşrulaştırılan din ile de değil! İnsan yapımı; insancı/hümanist, gelenek-karşıtı, la-dinî, profan, seküler... ‘Sözleşme Teorileriyle’ izah eden T. Hobbes (1588 – 1679), J. Locke (1632 – 1704) ve J. J. Rousseau (1712 – 1778) ile onların selefi konumundaki N. Machiavelli (1469 – 1527)’in sekülerlik-modernlik anlayışları, ideolojileri ve fiilî modernlik açılımları;
- Yeni modern—ulus—devlet kabulleriyle bir devletlerarası veya uluslararası ilişkiler sisteminin tesisi;
- Başlangıçta gerek okyanus-aşırı coğrafi keşiflerle gerekse hem kıta-içi hem de öteki türden köleleştirmeler ve sömürgeciliklerle iyice güçlenen, akabindeyse Endüstri Devrimi ve emperyalizmle bütün dünyayı ihata etmeye yönelen yine yeni ve modern bir üretim tarzı, bir iktisadî zihniyet, modern bir hayat biçimi, bir kültür, bir siyaset, bir medeniyet... Vasfıyla kapitalizm.

Baskın; gelenekleşmiş, standart (orthodox, conventional) sosyal bilimsel yaklaşım, bütün bu değişim ve dönüşüm safhalarının, zaman zaman tedricî-evrimci (evolutionary) şekillerde, zaman zaman devrimci (revolutionary) şekillerde ve fakat her halükârda bir gelişme, bir ilerleme (“*İttihat ve Terraki*”deki ‘terraki’, progress) niteliğinde cereyan ettiği, bu gelişim ve ilerlemelerin kendilerinin ve sebeplerinin, Batı’nın özgünlüğü; biricikliği; nevi şahsına münhasırlığı; ‘istisna hali’... Sayesinde mümkün kılındığı yönündedir. Batı, hâlihazırdaki durum ve konumuna zaten kalkınarak-gelişerek geldiğinden, ilerleye ilerleye Batılaştığından dolayı, ‘Batı’ adı da Batı için ve onu ‘bir model’ ittihaz edecek külliyen insanlık için bir gerilemeye, bir tereddidi, çöküş ya da katastrofa değil, bilakis ve doğallıkla ileri-olmaya karşılık gelmektedir.

2. KAPİTALİZM, BATI’NIN BATILAŞMASI VE SOSYAL BİLİMLERİN GEÇİŞMELERİ

Kapitalizm, ana doğrultusu ve esas mahsus yönelimi (intention); kapital yani sermaye ya da geniş manada para olup hayata bir anlam katan yegâne değer mevkiine sadece ve sadece kâr elde etme amacının yerleştirildiği bir sistem yahut *düzen*dir. Türkçe’de ‘düzen’ kelimesi, nasıl, ‘çeşitli unsurların meydana getirdiği ahenkli bütün, nizam, topluluğu yönlendiren kanun, kaide ve müesseseler bütünü’... Gibi manalara geliyorsa, ‘hile, entrika, dalavere’ gibi manalara da gelmektedir. ‘Düzen kurmak’ demek, ‘aldatmak için tertiplere girişmek’ demektir. ‘Düzen’den, türetilen ‘düzenbaz’ ise hem ‘düzensiz’ hem de ‘hilekâr’ anlamındadır. (Doğan, 1986: 293) Her varlığı nesneleştirici, metalaştırıcı ve ticarileştirici (commercialist) bir gözle görmeye yol açan sonsuz kâr elde etme amacı, kapitalizmin, bir *düzen* olarak ebedi ezberidir (*leitmotif*). Kapitalist düzen: Avrupa/Batı için konuşulduğunda, öncesindeki tarihî aşama olan feodaliteden farklı biçimde, görece kapalı değil açık, yine görece küçük ve küçülen şehirlerle değil, büyük ve büyüyen şehirlerle temayüz eden, bir kez daha görece toprak-tarım kaynaklı değil, ticaret-kapital kaynaklı bir varlık

minvalidir. O, bu haliyle Avrupa'da gerçekleştiği kadar Avrupaî; Avrupa-merkezci bir hususiyet de kazanmıştır. Başka bir söyleyişle Batı'nın Batılaşmasını sağlayan temel dinamikler içinde kapitalizm, en esaslı olanlardan biridir. Kapitalizm, bir varlık minvali olarak içine bütün dünyayı/küreyi ('*globe*'yi) aldığından ötürü, feodaliteden fevkalade farklı biçimde yerel/mahallî (local) değil, küresel/*global* mahiyettedir.

Kapitalin/sermayenin, giderek para, kazanç, kâr itkisinin hâkimiyetine dayanan bir yapı ve ilişki biçimi olarak kapitalizm, kimi zaman, mekân ve kültürler itibarıyla asgariden ruh (spirit) ve zihin (mind) yönleriyle İlkçağ ve Ortaçağ ekonomilerinin içinde de filizlenmiş ve gözükmüştür. Hal böyle olmakla beraber, kapitalizmin sahip bulunduğu modern niteliklerle, Batı'yı Batılaştırın Avrupaî bir tarzda ve yerel kalan işleyişlerle değil! Bilakis bütün dünyayı doldurmaya, etkilemeye, zorlamaya... Yönelik küresel bir doğrultuda ve fiilî küresel işleyişlerle oluşumu Ortaçağın sonunda ve modernliğin şafağında vuku bulmuştur.

Maurice Dobb (1900 – 1976), 'Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler' (Studies in the Development of Capitalism) adlı kayda değer eserinde; Werner Sombart (1863 – 1941)'ın 'Kapitalizmin Rafine Özü' (Quintessence of Capitalism) ve Max Weber (1864 – 1920)'in 'Genel İktisat Tarihi' (General Economic History) ile 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu' (The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism) adlı müessir eserlerine de giderek, kapitalizm için, 'hâkim güdü olarak sermaye birikimi' ve 'hem rasyonel hem de sistematik kazanç arayışı' yönlerini öne çıkartmaktadır. (Dobb, 1992: 6-7) Mevzu birikim ve arayış, aynı zamanda kapitalizm ile onun ev sahibi konumundaki Batı'nın veya eş anlamda Avrupa'nın geçişmelerini de sergilemektedir.

Sosyal bilimlerin, hususen de onun tam merkezindeki sosyolojinin kurucu isimlerinden olan Weber, 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu' adlı, az önce de anılan önemli çalışmasının bir yerinde "O zamanlar dünyanın kapitalist gelişim merkezi olan ve bütün büyük siyasal güçlerin para ve sermaye pazarları olan on dördüncü ve on beşinci asır Floransa'sında" diyerek, kapitalizmin İtalyan şehir—devletlerdeki, hassaten Floransa'daki oluşumuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Floransa özelindeki aynı dikkat çekiş, Maurice Dobb'da da yer alırken, konuya daha çok siyasal felsefe ve düşünceler yönlü içerimler (implications) bakımından yaklaşan William Ebenstein (1910 – 1976), 'Orta çağın başlarında cereyan eden Avrupa'yı kasıp kavuran istilaların ana etkilerinden birinin, Avrupa'nın ilkel bir tarım hayatına tedricen geri dönüşü olduğunu söylemektedir. Ona göre, şehirler bu vetirede küçülmüş siyasi, iktisadi, entelektüel etkinliklerin merkezi olmak bakımından çökmüştü. Roma şehrinin, birinci yüzyılda bir milyon nüfusu varken, bu büyüklük, 1377 nüfus sayımına göre on yedi bin kişilik küçük bir kasaba nüfusu vaziyetine gerilemişti. Şehir hayatının canlanması bilhassa İtalya'da on ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar güçlüydü. Bu yeniden doğuşta İtalyan önderliğini *Rönesans*'ta zirveye ulaşacak olan antik Grek/Yunan ve Roma düşüncesinin canlanışındaki üstünlük izledi. İtalyan şehirleri arasında Floransa, Cenova ve Venedik yalnızca İtalya'da değil, bütün dünyadaki uluslararası ticaretin ve mali üstünlüğün en önemli merkezleriydi. Kapitalist sistem, on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde Endüstri Devrimi'yle değil, on üçüncü yüzyıl İtalya'sındaki ticari ve mali girişimlerle başlamıştı.' Henri Pirenne (1862 – 1935) ise Weber ve Ebenstein'den farklı şekilde münhasıran Venedik üzerinde durmakta ve fakat Venedik'teki ticari-ekonomik hareketlilikler ve akabindeki güçlenme meselesine, konuya İslam ve Müslümanları da alarak bir izah getirmektedir. Pirenne'ye göre: 'Venediklilerin dinleri, iş adamlarının diniydi! Müslümanlarla iş görmek kazançlıysa onların İsa'nın/Tanrı'nın düşmanları olmasının Venedikliler için pek önemi yoktu. Venedikliler, dokuzuncu yüzyıldan sonra Halep, Kahire, Şam gibi İslam şehirlerine daha sık gider olmuşlardı. Ticaret anlaşmaları, İslam pazarlarında Venedikli tüccarlara ayrıcalıklı bir durum sağlıyordu. Onbirinci yüzyıl başlarında Venedik'in gücü, tıpkı serveti gibi

olağanüstü bir gelişme seyri izliyordu.’ (Dobb, 1992: 76-77; Ebenstein, 2005: 129, 132; Pirenne, 2014: 69; Weber, 1997: 67)¹

Türkiye’nin yetiştirdiği önemli ilim adamlarından biri olan ve bilhassa tarih ve iktisat çalışmalarıyla bilinen Mehmet Genç (1934 -) hoca, kapitalizmden bahsedilen yerde Batı’nın kölelik rejiminin de unutulmaması gerektiğini düşünmektedir. Neden böyle, çünkü Avrupa için, kölelik rejimi sayesinde, ‘emeğin maliyetini, sifıra yakın derecelere indiren bir madencilik ve ziraat sektörü ve onların üstüne bina edilen kıtalar arası ticaretle efsanevi bir kapital birikimi sağlanmıştır.’ Yine hocaya göre:

“Avrupalı yalnız kölelik konusunda her türlü insafı ve hukuku bir yana bırakan, vahşi hayvan avcılığı tavrı içinde bulunmakla kalmadı. Kendi cinsinden olmayan, Asya, Afrika ve Amerika yerlilerini sömürgeleştirmede de farklı davranmadı. Köle ile kendisi arasında fert olarak mahiyet farkı olduğuna inanan ve köleyi kendi kâr unsurlarından biri olarak düşünen Avrupalının sömürge insanlarına tavrı da pek farklı değildi. Sömürge insanları, metropoldeki Avrupalıların refah, servet ve mutluluğunu yaratma aletinden başka bir şey değillerdi. İki ayrı âlem idi; metropol ve sömürge dünyası. Batı’nın eşitsizlik yapısı yalnız köle-beyaz farkı, sömürge-anavatan farkından ibaret de değildi. Böyle olsa idi modern iktisadî büyümeyi meydana getirecek birikimi ve yatırımları yapabileceği çok şüphelidir. Batı’nın eşitsizlik yapısında, üçüncü bir unsur daha vardır: Sosyal tabakalar arasındaki farklılıklar. Yüksek gelir ve servet sahibi zümre, kölelerin, sömürge halkının ve kendi ülkesinde fakir tabakaların emekleri sayesinde kazandığı ve kesin mülkiyet güvencesi altında serbestçe tasarruf edebildiği bir birikime sahiptir. Batılı devlet de buna yardımcı idi.” (Genç, 1987: 218; 2002: 339)²

Küreselliğin nev zuhur hadisattan olmayıp asgariden birkaç asırlık müktesebata baliğ bulunduğu dair Avrupanın tarihinden verilen örneklerden işbu muasır zamanlara gelindiğinde netice şunu işaretlemektedir: Kapitalizm, Batı’daki/Avrupa’daki, hususen de Weber’den, Pirenne ve Ebenstein’e bir dizi önemli sosyal bilimcinin bahsettiği İtalyan şehir—devletlerdeki ve geç Ortaçağın, dolayısıyla feodalitenin içindeki oluşumundan beri küresellik vasfını haizdir. Bu modern oluşum şartları ve akabinde, Genç’in de altını çizdiği ‘kıtalar arası ticaret’ göstermiştir ki kapitalizmin küresel bir karakter taşıyışı, sonradan olma bir keyfiyet değildir. Onun varlığına modern bidayetinden beri mündemiçtir.

Modern bir vakıa niteliğiyle Batı’da/Avrupa’da tesis edilen kapitalizm, II. Dünya Savaşı’ndan sonraki merkezi olan ABD’ye, tesis edilışinden ancak asırlar sonra taşınmıştır. Bundan sebep Avrupa ve/veya Batı derken, elbetteki coğrafi manada değil ama kültürel manada ABD de dışarlanmamaktadır. ABD, kültürel Avrupa’ya veya Batı’ya dâhil olmaktan daha ötede muasır teknolojik Batı medeniyetinin lokomotifi konumundadır. Kapitalizme tarihen bakıldığında modernlik öncesi çağlarda ve kültürlerde de kapitalist semptomlar yahut nüveler bulunsa dahi o kapitalist belirtiler, hareketlenmeler, içlerinde yer alıp sirayet ettikleri insan gruplarına, iktisadî bütünlere, toplumlara, devletlere, medeniyet havzalarına... Boylu boyunca geçip, onları baştan sona tesir altında bırakacak denli bir nüfuz ve hayatiyet kesp etmemiştir. Oysaki modern bir vakıa niteliğindeki kapitalizm tam da icbar edici, güç kullanıcı ve dönüştürücü iktisadî, toplumsal, siyasal,

¹ Giovanni Arrighi, ek olarak, çağdaş devletlerarası sistemin kökenlerinin de İtalya’daki bölgesel kapitalist şehir-devletler yönetiminin oluşumunda aranabileceği görüşündedir. (Arrighi, 2000: 67-68)

²Yenidünya köleliğine ve sömürgelerdeki işgücüne ilişkin olarak Arrighi de Genç’inkine benzer tahliller yapmaktadır. (Arrighi, 2000: 86-87) Duralı’ya göre, ‘sömürülenler, sömürgecilerin işbirlikçileri dışında kalan sömürge ahâlisinden ibaret değildir. Sömürgeci devletin toplumunun bir bölümü de sömürülür. Küçük memur, rençber, amele, işçi neviinden insanlar böyledir. (Duralı, 2010: 21)

bilimsel... Tesirler taşıdığı için öne çıkmış ve bilhassa ilkin on sekizinci yüzyıl İngiltere’inde vuku bulup bilahare diğer Batı ve Batı—dışı bölgelere de yayılan Endüstri Devrimi’nden aldığı ivmeyle hükümünü ‘globe’ çapında dayatmıştır. Evvelki kapitalist nüveler, tarzlar, ilişkiler, ticarî faaliyetler... Toplumsal ve siyasal hayatların münhasıran bazı yönleriyle sınırlı bir etkinlik alanına ve ufka sahipken, son beş-altı asrın modern ve muasır kapitalizmi, insanî ve sosyal hayatları bütünüyle kapsayıcı, ‘düzen’leyici ve alternatif siyasal ‘*nizam-ı âlem*’leri, baskılayıcı bir bitiricilik gücüne erişmiştir.

Kapitalizm; varlığının özünde taşıdığı adaletsiz yapısıyla mevcudiyetini, yayılımını, sürekliliğini... Sosyal bilimleri de içlerine dâhil ettiği vektörlerini inşa, koruma, kollama ve teşvik yoluyla sağlarken, sosyal bilim de salt analitik araçlar olmayı aşan kültürel, toplumsal, iktisadî, siyasî... İçerimleriyle, Batı’nın, kendileriyle geçtiği kapitalizmini ve giderek Batılaşmasını kolaylaştırmakta, tabiileştirmekte, meşru kılmaktadır. Dinamik ve enerjisi yüksek bir profil sergileyen Avrupa merkezli ve Avrupa-merkezci kapitalizmin, İspanya, Fransa, Almanya gibi devletlerin de mücadele ettiği önemli kuvvetler arenasında bir zamanlar ki hegemonik gücü o dinamizm ve enerjiyle evvela Hollanda, sonra İngiltere, sonra ABD olabilmıştır. Küresel kapitalist yapı ve işleyişin hegemonik lideri olma dinamik mücadelesi büyük güçler arasında hâlihazırda bitmiş de değildir. Kapitalizme ilişkin olarak, anti-kapitalist bir konumda ya da en azından bazı yönleri itibarıyla eleştirel bir konumda yer aldıkları görülen ve kimi de iktisat bilimi, sosyoloji, siyaset bilimi ayrı ayrı şekilde sosyal bilimlerin kurucuları ya da önde gelen isimleri arasında zikredilen bilimciler dahi, karşı çıktıkları kapitalizmi ‘tabii/doğal’ saymakta, onun merkez/metropol sınıf veya tabakasını devrimci bir sınıf addedebilmektedir. Tablo, on dokuzuncu yüzyıldan sonrasına değin sosyal bilimlerin de tıpkı diğer bilimler gibi küresel kapitalizme destek çıktığının tablosudur.

Modernlik babında kapitalizm için geçerli olan sosyal bilimler için de geçerlidir. Sosyal bilim de modern bir vakıa niteliğiyle Batı’da/Avrupa’da, kapitalizmle ilişkili ve geçişli biçimde tesis edilmiştir. ‘Sosyal bilim’ derken ki ‘bilim’, yani: ‘Science’ karşılığı olarak ‘bilim’, esasında modern bilimdir. Modern bilim(ler) ise hususen doğa bilim(ler)i demektir ve o, adı üzerinde modern çağın bir ürünüdür. Ki sosyal bilimler için bu modern çağın ürünü oluş durumu: Geniş manada ve bugünkü dünyada, gerek eğitim öğretim faaliyetleri yanında, gerek akademik-kurumsal teşkilatlanmalar yanında ve gerekse de sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat bilimi gibi disiplinlerle olan bağı yanında sosyal bilimlerin içinde sayılan felsefenin, o içinde sayıldığı bilgi yapısından tam da ayrıldığı yerdir. Devamla: ‘Science’; Latince, ‘bilmek’, ‘malumatı olmak’, ‘bilgi’, ‘malumat’ (know) manasındaki ‘scire’ kökünden, ‘bilgi’, ‘ilim’, ‘malumat’, ‘vukuf’ (knowledge) anlamına gelen ‘scientia’ kelimesinden türetilmiştir. ‘Scientia’ da, Latinler için, Grekçedeki ‘bilgi’ ibaresinin karşılığı olan: ‘Epistēmē’ (Ἐπιστήμη)’nin kendi dillerindeki tercümesi yahut müteakibi demektir. Bu son kavram, İngilizceye geçmiş haliyle ‘episteme’; ‘bilgi teorisi’ anlamındaki ‘epistemoloji’nin de kaynağıdır. (Cevzici, 2002: 162, 364) Ezcümle kapitalizm de bilimlerin içinde sosyal bilim de Avrupa’da tesis edilmiştir, Avrupai’dir ve Avrupa-merkezci. Bu tespitler aynı zamanda Batı’nın Batılaşmasının ne manaya geldiğinin de izahıdır. Batı, bu araçlar sayesinde; onları Weberyen ‘araçsal akıl’ düzleminde işler kılarak Batılaşmış, kendi sömürgeci, yayılcı ve ben-merkezci otoriterliğine raptetmiştir. Başka bir söyleyişle: Kapitalizm ve sosyal bilimler arasındaki bağ, kıvamını, Batı’nın Batılaşması hadisesinde bulmaktadır.

3. AVRUPA-MERKEZCİLİĞİN ‘EVRENSEL’ AVRUPASI/BATISI

Platon’un, Devlet (The Republic, Πολιτεία) adlı diyalogunda “... İçimizde var olan düşünena-
taşınan kısım, buna akıl diyoruz.” (Platon, 2017: 174) Sözüyle düşünme ile akıl arasında doğrudan
irtibat kurduğu yerde, Martin Heidegger (1889 – 1976), tam tersi bir bakış açısıyla:

“Bizim düşündürücü çağımız için en-düşündürücü-olan, bizim henüz düşünmüyor
olmamızdır.” ... “Düşünme, ilk olarak, yüzyıllardır hüküm süren aklın, düşünmenin en
inatçı düşmanı olduğunu anladığımızda başlayacak.”(Heidegger, 2001: 61; 2019: 32)
Demektedir.

Heidegger’in kastettiği manada ve Sokrates-Platon-Aristoteles çizgisindeki sistematik Yunan
felsefesinden kaynaklanmakla beraber ‘bilimleştirilmesi’ modern dönemlerde
gerçekleştirildiğinden, modernlik kapsamında binlerce değil de yüzlerce yıldır hüküm sürdüğü
söylenilecek olan bir akıl, başka türlü ‘düşünmeyi’; *Batı’yı, Batı’nın kendi iç dinamiklerinin
tesirleri dışındaki alternatif seçeneklerle izahı*; ‘mümkünlüğün’ ve ‘bilimselliğin’ dışına
çıkarmaktadır. Hülasa, hüküm süren akıl ve düşünme eşliğinde ve farklı alt disiplinleri, farklı
isimleriyle birlikte *müesses sosyal bilimlerin indinde*: ‘Ötekilerinde’ eksik olan ‘istisnâ halin’ ve
şeyin (?) kendisinde bulunması sayesinde Batı, başlangıçta ‘içsel gelişme’ avantajına sahip
olmuştur. Bu sahiplik bilahare, ‘Avrupalı Beyaz Adam’ın ‘tüm dünyaya medeniyet götürme; bütün
beşeriyeti medenileştirme’ sömürgeci kapitalist misyonunu dünyanın geneline ‘meşru’ olarak
yayımıştır. (Frank, 2010: 46) Avrupa’nın, yukarıda sıralanan mezkûr kendi iç faktörlerinin yanı sıra
en azından kimi bakış açıları itibarıyla dış faktörlerin ve bilhassa muhalif ve muhasım güç merkezi
vasfıyla Türklerin de esaslı bir sebep, esaslı bir muharrik olarak *Batı’nın Batı’laşması* ya da
Avrupa’nın Avrupa’laşması üzerinde belirleyici ve baskılayıcı bir etkisi söz konusudur. Türkiye ve
Türklük gerçekliğine dair bu kimi bakış açılarının bilinirliklerinin ve etki kapasitelerinin daha
ziyade sosyal bilimlerin bünyevî yapılandırılma problemleri nedeniyle fevkalade zayıf kaldıkları
açıktır.

Batı’nın; Avrupa’nın, Batılılaşmasının; Avrupalılaşmasının izahındaki geçerli *paradigmatik*³ söylem,
onun kendi iç dinamikleri ve evrimiyle ya da en fazla yine Batı—tesirindeki diğer dinamiklerle
açıklanması yönündedir. Kapitalizm ve bilimin her halükârda atlanamayacağı bu bakış açısı veya
yönelim bir Avrupa-merkezciliktir. Burada tarihen daha eski bir dinamik olan Grek medeniyetine
atfı nazar edilebilir. Avrupa’ya, köklerini ve gelişiminin ilk ivmelerini, ‘Doğu’ya zıt olduğu
düşünülp ‘Batı’ addedilen, dolayısıyla ‘kendi iç dinamikleri’ diye görülen antik Grek ile izah etme
imkânı sunan Avrupa-merkezcilik: Küresel kapitalist düzen ile bu düzenin doğallaştırılmasına,
temellendirilmesine, meşrulaştırılmasına... Hizmet eden egemen bilgi yapıları rejiminin ve bilhassa
cari sosyal bilim anlayışının işlerliğini sağlayan genel zihni kontrol ağının çok önemli bir ontolojik,
epistemolojik ve ideolojik boyutudur. Samir Amin (1931 - 2018)’e göre, her şeyden önce Grek
düşüncesini, modern Avrupa’nın beşiği durumuna getirme yolunda bir ‘Doğu’ düşüncesiyle
karşılaştırmak-zıtlılaştırmak mümkün değildir. Zira ‘Batı’ addedilen Yunanistan’ı dışta bırakacak bir
‘Doğu’ yoktur. *Yunanistan = Batı*, buna karşılık, *Mısır+Mezopotamya+İran = Doğu karşıtlığı*,
Avrupa-merkezciliğin daha sonraları uydurduğu sahte bir karşıtlıktır. Antik dönemde sınır, geniş
Akdeniz bölgesinin bütününe göre daha geri durumundaki Batı’nın coğrafi olarak Avrupa ve Kuzey
Afrika’yı kapsayan kesimi ile daha ileri durumundaki Doğu arasındadır. Tıpkı, Afrika ve Asya gibi

³ Yirminci yüzyılda T. Kuhn’un meşhur ettiği *paradigma* kavramı, başlangıçta Platon’un da kullandığı bağlamda,
standart açıklama modeli anlamında kullanılmaktadır. Kavram, Yunanca ‘*Paradeigma*’ (Παράδειγμα; pattern, model;
örnek, kalıp, tip, şablon, standart...) kelimesinden gelmektedir. Platon, kendi diyaloglarında Form (*eidē, εἶδη*)
kavramına bir standart model ya da bir ‘paradigma’ olarak da yer vermektedir. (Platon, 2003: 312)

Avrupa'nın da medeniyet tarihi açısından hiçbir sürekliliği yoktur. Oysa Avrupa-merkezcilik geçmişi, gerçekliğe bütünüyle aykırı bir şekilde, Akdeniz'i uzunlamasına kateden modern bölünmeye göre tasarlanmaktadır. (Amin, 1993: 49; Mackerras, 2005: 737) Avrupa-merkezcilik, ayrıca, 'Avrupa—olanları', ortaya 'Avrupa—olanlar' şeklinde değil, 'Evrensel—olanlar' şeklinde koyar. Bu anlayışta: Avrupaî unsurlar, onlarca kültür içindeki kültürlerden sadece biri, çoğul insan özellikleri içindeki insan özelliklerinden sadece biri şeklinde kabul edilmez! Matematikli fizik bilimi nasıl 'kesin' ve 'evrensel' ise öyle kesin ve evrensel karakterli dolayısıyla da kendi yerel-bölgesel ölçeğini aşarak 'dünyasal' olan = 'evrensel' olan şeklinde algılanır ve algılatılmak istenir. Matematikleştirilmiş fizik bilimi yine nasıl 'kesin' ve 'evrensel' ise Avrupa'nın insanî-toplumsal doğa ve davranışlar kabulü de yalnızca ve münhasıran Avrupaî değil, öyle evrensel ve kesindir. Batı, bu kesinlik ile dolayısıyla da evrensellik ile Batılaştırılmıştır. Bu minvalde, Batı'nın/Avrupa'nın değerleri evrensel değerlerdir. Toplum ve siyaset modeli evrensel modeldir. Kapitalist ekonomisi evrensel ekonomidir. Yasaları evrensel yasalar, siyasal hayat ve kurumları evrensel siyasal hayat ve kurumlar, gerçeklikleri evrensel gerçeklikler, onun 'tarihinin sonu' evrensel 'tarihin sonu'dur! Immanuel Wallerstein'in sözleriyle:

Evrenselcilik, Batılı gönlün sevgilisidir... Evrenselcilik, Baconiyen-Newtoniyen bilim paradigması tarafından beslenmiş ve nihai felsefi rengini Aydınlanma sırasında almıştır. Evrenselciliğin gayet basit bir ilkesi vardır: İnsan davranışı, keşfedilebilecek ve doğrulanabilir form içinde açık seçik ifade edilebilecek, ayrıca her zaman ve mekâna uygulanabilecek genel yasalara tâbidir. Bu, beşerî alana uygulanan sözüm ona genel bir bilimsel ilkedir (öncül)... Bu bakımdan, tam da fizik bilimcilerin 'çatallaşmanın fizik ve kimyaya tarihi sokmakta olduğunu' ve 'tarihin sonunun olamayacağını' söyledikleri uğrakta, yine fizik bilimcilerin 'bilimsel tabiat anlayışında derin bir değişim' yaşamakta oldukları bu uğrakta, birçok sosyal bilimci hâlâ, daha eski bir fizik bilimi görüşünden çıkarılmış olan kendi evrenselcilik versiyonlarına sarılmış bulunuyorlar." (Wallerstein, 2002: 254 - 255)

Avrupa kaynaklı modern küresel kapitalist düzenin bilim ve teknolojiye elde edilen 'ilerlemelerle' Batı-dışı dünya üzerinde kurduğu zihnî (kültürel, iktisadî, siyasî...) hegemonya sebebiyle, Batı'lı epistemolojilerin ve Batı biliminin teşekkülünde ve doğrultusunda birinci derecede devindirici rol oynayan, Wallerstein'in tabiriyle Batılı gönlün sevgilisi Avrupa-merkezcilik, sıradan, herhangi bir kavim-merkezcilik yahut bölge-merkezcilik değildir. O, Batı'nın Batılaştırmasıdır. Burada Avrupa-merkezcilik öncesi kavim-merkezcilikler sadedinde ve Batı'nın Batılaştırmasının tarihine ışık tutması açısından Platon'un, hocası Sokrates ile kendi (Platon'un) kardeşi Glaukon arasında geçen bir diyalog tasviri hatırlanabilir. Diyalog, ara ara iktibaslarla, şöyledir:

- + "... Bir Yunanın başka bir Yunanı esir alması uygun mudur? Diğer devletlerin de aynı şeyi yapmalarına engel olmaya çalışmak ve Yunanlara genel bir saygı gösterilmesini sağlamak gerekmez mi? Hem böyle davranmak yabancılara köle olmamızı da engeller, değil mi?
- Tabii ki Yunanlıları korumak önceliğimiz.
- + Bir Yunan devleti kuracağınız değil mi?
- Evet
- + Devletimizdeki insanlar cesur, cömert ve iyi insanlar olacak, değil mi?
- Evet
- + Yunanları sevecekler mi? Onlarla ortak bir kan ve din bağı kuracaklar, değil mi?
- Kesinlikle.
- + Yunanlarla mücadele ederlerse buna çatışma, diğerleriyle mücadele ederlerse savaş diyecekler, değil mi?

- *Doğru*
- + *Yani günün birinde çatıştıkları Yunanlar ile barışmak, kafalarında bir yerde olacak.*
- *Olacak.*
- + *Onlarla barışmak için çaba harcayacaklar. Bu insanları köleleştirmeye ya da yok etmeye çalışmayacaklar. Onları düşmanları değil ikna etmeleri gereken dostları olarak görecekler.*
- *İyi bir tanımlama.*
- + *Evet, çatışmalarda bu şekilde davranmak gerekir Bugün Yunanların birbirlerine yaptıkları şeyleri sadece yabancılara yapmalıyız.”(Platon, 2017: 211-214)*

Platon'un, biraderi Glaukon ve hocası Sokrates'in ağızından dile getirmeyi tercih ettiği görüşler, sıradan bir kavim-merkezcilik ya da, İbn Haldun (1332 – 1406) anılarak söylendikte, aşırı taraftarlık anlamında 'asabiyet' olarak; 'asabiyyet-i kavmiyye' olarak görülebilir. Aynı kavim-merkezcilik ya da asabiyet, Aristoteles'in 'Politika' (The Politics, Πολιτικά.) kitabında, Yunanlar (Grekler, Helenler) ile Yunan—olmayanlar yani Barbarlar (βαρβαροί) ayrımında da, şairlerden naklen belirttiği, 'Barbarların, Yunanları değil, Yunanların Barbarları yönetmesi gerektiği' yönündeki görüşlerde de bulunabilir. (Aristoteles, 2017: 24 – 25) Oysaki Batı'nın Batılılaşmasının âlemet-ifârikası olan Avrupa-merkezcilikle, bunlardan farklı olarak yahut da Platon ve Aristoteles'in belirlemelerini daha da aşarak, bir yandan dünyadaki 'iyi' addedilen gelişimler Batı'ya has kılınırken ve Batı'nın olumlu addedilen bütün yönleri Batı'nın kendisine mal edilirken, diğer yandan ve asıl olarak 'öteki'lere ilişkin muayyen bir tarafgir zihniyet, 'epistemolojik şiddet' ve tahripkâr uygulama da kurgulanıp fiiliyata geçirilmektedir.

Sosyal bilimlerin bütün o ilerlemeci; gelişmeci; modernleşmeci... Söylemleri, inkârı gayrikabil bir sınıksızlıkla Avrupa-merkezcilikle örülerek inşa edilmiştir. Buna göre, Avrupa toplumu en ileri; gelişmiş; modern toplumdur. Diğer toplumlar; 'ötekiler' de aynı Avrupa yolunda, Avrupa'nın yolunda Avrupa'ya benzemeye çalışarak aşama aşama 'evrim' geçirmeli, evrime, 'beşeriyete medeniyet götürme' despotizm ve sömürgecilikleriyle, gerekirse zorlanmalıdırlar. Özcesi Batı'nın Batılılaşması denildikte, üzerinde titizlikle eğleşilmesi icap eden Avrupa-merkezcilik sosyal bilimlere içkin (mündemiç, inherent) bir epistemoloji ve ideolojidir. Bu, şu demektir: Et ile tırnak ayrılabilir ve fakat Avrupa-merkezcilik doğrultulu Batı'nın Batılılaşması reailitesiyle sosyal bilimlerin birbirinden ayrılamaz. Misalen, tam da sosyal bilimlerin kurgulandıkları (Hiç var olmuş-olmayan 'Evrensel' bir takvimle değil! Avrupa-merkezci Hıristiyanî-Miladî dünya zamanıyla) on sekizinci yüzyıl sonları, on dokuzuncu yüzyıl ve ilerisinde yaşayıp sosyal bilim literatürü itibarıyla okunmaya, atıflar almaya, araştırılmaya hâlâ devam edilen G. W. F. Hegel (1770 – 1831), A. Comte (1798 – 1857), K. Marx (1818 – 1883), M. Weber (1864 – 1920) gibi simalar yönüyle bakıldığında bütün bu kurucu isimlerin, aralarındaki iç farklılık ve ihtilaflar bir yana, Batı için olumlu addedilen tüm gelişimleri hep Batı'nın kendi iç dinamikleriyle açıklamayı ve hiyerarşik olarak Batı'dan daha aşağı bir basamağa yerleştirip, 'ilkeller', 'istilacılar', 'barbarlar' gibi kavramlarla andıkları, başta Türkler, diğer toplumlara da yol olarak Batı yolunu; Batılılaşmayı işaretlemeyi tercih ettikleri görülür. (Demirel, 2020: 2682, 2686; Hollinger, 2005: 15, 104, 105; Marx, 1979: 162; Marx ve Engels, 1992: 119, 152)

Batı veya Avrupa, en nihayetinde zamanla inşa ettiği kapitalizmin merkez (metropol) – çevre (periferi) ilişkiler setinde kendisini metropol konumuna yerleştirerek Batılılığın/Avrupalılığın zirvesine yerleşmiştir. Batı'ya nispetle, onun ikili muarızı (binary opponent) konumundaki Doğu/Şark, daha az kuvvetli bir nitelemedir ve Batı, anlaşılmalı olmalıdır ki, coğrafyasından ziyade kapitalizmiyle, onun kapsamındaki metropol mevkiyle, bir hayat tarzı, bir kültür, bir ideoloji... Şeklini alarak küreselleştirilen Amerikan özellikleriyle Batı'dır. Sosyal bilimlerin de bu aynı Batı'da/Avrupa'da, felsefi mirasıyla belirli bir ilişki içinde ve yukarıda anılan kanonik isimlerin yanında başka Batı'lı figürlerin de katkılarıyla ortaya konulmuştur. Kapitalizm, adı üstünde

kapitalin/sermayenin hâkimiyetine dayanan bir yapı ve modern bir oluşum olarak ancak geç Ortaçağ ve erken modern çağda ortaya çıkmakla beraber nasıl ki İlkçağ ve erken Ortaçağ ekonomi ve toplum düzenlerinin içinde de gözükmüşse benzer bir hadise sosyal bilimler yönüyle de geçerlidir. Sosyal bilimler de her ne kadar kapitalizm gibi modern bir oluşum ise de onun da misalen Aristoteles'in, kendi felsefesi içerisinde, felsefe addederek olgu-temelli mukayeseli bir anayasa çalışması yapması gibi ön örneklerine İlkçağ ve Ortaçağ içinde rastlamak elbette ki mümkündür.

Tekrarla: Kapitalizmin modern çağdaki ve modern özellikteki kimliği Avrupaî bir sistem olarak ve Batı'yı Batı kılarak; Batılaştırarak tezahür etmiştir. Sosyal bilimler ise bu Avrupaî sistemi ve onunla birebir ilişkili Batılı modern—ulus—devletler gibi, bürokratikleşme eğilimleri gibi, nevezuhur toplumsal tabaka yahut sınıflar gibi vakıaları, bu vakılardan neşet eden, etkilenen, biçimlenen... Yapı, süreç ve değişimleri anlamak, açıklamak, yönlendirmek ve tabî ki zapturapt altında tutmak amacıyla kurgulanmıştır. Ve fakat bu kurgulanma muvacehesinde şu da eklenmelidir ki, Aristoteles'e göre: "Toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı olan devletin de en iyiyi amaçlaması gerekir. Devlet denilen şey aslında bir topluluktur ve bu topluluk siyasaldır." Platon'a göre de "Bilimin ilgilendiği şey, iyinin kendisidir." (Aristoteles, 2017: 23; Platon, 2017: 257) Hem Aristoteles için hem de onun öncesinde, hocası Platon için veri olan bakış açısında, bir felsefî branş olarak 'iyiyle' ilgilenen ahlak/etik ile külliye bilim arasında yahut da farklı felsefe/bilim dalları arasında bir mesafe söz konusu değildir. İyiye odaklı ahlak/etik, topluluğa/topluma odaklı sonraki adlandırmayla toplum bilimi olarak sosyoloji ve devlete odaklı siyaset bilimi, aralarında su geçirmez bölmeler bulunmaksızın bir araya gelebilmekte ve münhasıran Aristoteles'te 'devlet' denilen analiz birimini çözümlenmeye tekil yapıda koşularak 'işlemselleşmektedirler.' Platon ve Aristoteles'in felsefelerinin örneğinde kadimlerin bu tutumuna karşın modern bir entite niteliğiyle sosyal bilimler ise, 'kapitalizm' denilen küresel tarihî analiz birimini tekil yapıda ve ahlakî/etik veçhelerini de göz önünde bulundurarak çözümlenmek bir yana daha inceleme nesnesi olarak belirleyememekte bunun yerine sosyoloji, iktisat bilimi, siyaset bilimi gibi yekdiğerinden ayrışan partikülerist bir perspektifle iş görmeye çalışmaktadır.

Kapitalizmin tezahüründe de sosyal bilimlerin kurgulanmasında da devlet gücü ve siyasî iktidarlar ilgili konjonktürlere göre az ya da çok ama mutlaka bir rol oynamıştır. İlâveten, sosyal bilimler, evvelce de zikredildiğince 'konum bilgisi' bakımından bilimlerin içindedir. Ve fakat bu içinde oluş müesses, hegemonik zihniyet ve kategorizasyonlar itibarıyla ancak periferide kalışa denk gelir. Bilimlerin metropolünde ise doğa bilimleri yer alır. Doğa bilimlerinden, formel bilimlerden, beşeri bilimlerden ve sosyal bilimlerden değil! Kısaca bilimden veya bilimlerden bahsedildiği yerde sözü geçen bilim, doğa bilimleridir. Bilim-dışı bilginin de, din ve ahlâkın da, ideolojilerin de, farklı hukuk sistemlerinin de, siyasetin de... Nihâî belirleyicisi bilimdir. Bu tespit şu manaya gelir: Bilim-dışı bilgi yapıları da dinler ve ahlaklar da, ideolojiler, hukuklar ve siyasetler de, yani onların mensupları, temellendirme, haklılık, meşruluk, prestij ve daha yüksek bir statü sağlayabileceklerse eğer, bunu ancak 'en bilimsel' olabildikleri takdirde sağlayabileceklerini düşünürler. 'En bilimsel din bizim dinimizdir' gibi çarpık cümleler bu sebepten ötürü kurulur. Demek ki müesses, hegemonik zihniyet ve kategorizasyonlar noktainazarından nihâî belirleyici mevkiinde bilim vardır.

4. SONUÇ: BATILAŞMANIN ZİRVESİ OLARAK İNSANIN HÂKİMİYETİNDEKİ KAPİTALİZMDEN KAPİTALİZMİN HÂKİMİYETİNDEKİ İNSANA

En başında reel olarak; fiilen (de facto) küresellik vasfını taşımayan kapitalizm, temel dinamiği, potansiyeli, kapasitesi ve yönelimi itibarıyla yine de küresel idi. Ayrıca mevzu küreselliğin, (Tekraren, Avrupa-merkezci Hıristiyanî-Miladî dünya zamanıyla; hiç var olmuş-olmayan 'Evrensel' bir takvimle değil!) on dokuzuncu yüzyıl ve sonrasında reel biçimde de vuku bulduğu, kapital/sermaye hâkimiyetinin yerküre sathında alternatif ve engel tanımaz bir konuma geçtiği,

bilkuvve küreselliğin, bilfiil küreselliğe inkılâp ettiği tarihen sabit bir hadisedir. Küreselliği ve giderek vukuu küresel ölçekte gerçekleştirilen kapitalist realite ve standardizasyonları, yirminci ve yirmi birinci yüzyıl insanlarının kendi münferit gündelik hayatlarından takip etmeleri de mümkündür. Şöyle ki: Bütün dünyada sadece bir *düzenin*; bir medeniyetin; televizyonlarıyla, Hollywood yapımı filmleri ve sinema trendleriyle, show'larıyla, cep telefonlarıyla, bilgisayarlarıyla, dijital oyun ve oyuncaklarıyla, kültür, sanat, spor, eğlence, yemek-mutfak ve müzik anlayışlarıyla, kredi kartları, arabaları ve ihtiyaç temelli tüketimlerden ziyade statü-gösterge temelli alışveriş marazlarıyla, modalarıyla, markalarıyla, Coca—Colonizasyonu... Öne çıkıp, kapsamına karşıtlarını da dâhil eden bir hayat tarzının hâkimiyetinin yürürlükte olduğu ortadadır. Hükümünü bütün yeryüzü çapında; içini doldurarak dünya ölçeğinde geçirmeye matuf 'güç/iktidar istenci' (will to power) gerçek olmuş, ama bir imparator, sultan, bir padişah, kral yahut bir başkan... İçin değil, kapitalizm için gerçek olmuş durumdadır. Bu vetirede, insanın hâkimiyeti altındaki kapitalizmden geline geline kapitalizmin hâkimiyeti altındaki insana gelinmiştir.

'Dünyanın bütün işçileri' olmasa da 'dünyanın bütün şehirlerinin bütün çatıları, balkonları, boş alanları'! Birleşmiş durumdadır. Hepsinde yerine göre televizyon uyduları, antenler, baz istasyonları, diğer iletişim ve eğlence-oyun aparatları... Sadece çatılar, balkonlar, boş alanlar da değil, bütün gezegen, uzayına kadar aynı durumda bulunmaktadır. Kapitalizme 'küresel' demek de onun başına küresel sıfatını eklemek de artık yetmemekte, 'küresel kapitalizm' dercesine 'küresel ve uzaysal kapitalizm' ya da sadece 'uzaysal kapitalizm' demek gerekmektedir. Uzaysal kapitalizm uğrağındaki kapitalizm için uzay da, tıpkı dünya gibi tarihî-insanî varoluşun anlamlı, amaçlı, geniş yeri-yurdu olmaktan uzaklaştırılıyor. Dünyaya benzer tarzda uzay da artık modern bilimin bilme iradesinin ve idaresinin bir nesnesine dönüştürülmekten çok daha ötede: Üzerinde tahakküm tesis edilmesi ve kendisine boyun eğdirilmesi için kadastrosu çıkarılan, envanteri yapılan bir sahipsiz saha, tüketilebilecek enerji deposu, otantik 'kök'lerinden koparılan insan dâhil hammaddelerin işleneceği bir endüstriyel işyeri, 'düzen'lenebilecek 'boş zamanlar aktivitesi' gibi bir aktivite seçeneği, modern dönemdeki dili matematiksel bilimlerin zemininde nicelik, standartlaştırma ve tek-tipleştirme olan 'ölçme ve değerlendirme' odaklı hesaplayıcı (calculative) akıl yönüyle hesaplanabilir bir alan, kontrol altında bir kaynak, yüksek teknolojik medeniyetin şimdilik ihtiyatta tuttuğu ama gerçekte emre her an amade kılınabilecek bir 'hazır kıta' vaziyetindedir.

Batı'nın Batılılaşmasının zirvesi olarak insanın hâkimiyeti altındaki kapitalizmden geline geline kapitalizmin hâkimiyeti altındaki insana gelinen dünya tablosunda, serbest piyasa denilerek, modernleşme yahut modern teknoloji denilerek, 'dünya ile bütünleşme' denilerek, 'kendi ülkesini bir anonim şirket gibi yönetme' denilerek ulaşılan son-uçta, millet, vatan ve dil realiteleri hâlâ kalıcı yahut anlamlı iseler eğer onları hususen-kendileri-kılan, hususen-anlamlı-kılan nev'i şahsına münhasır, otantik varoluş karakterleri, köklü mukavemet unsurları, ayırt edici vasıflar; piyasacı, pazarlamacı, girişimci, şirketleştirici, emtialaştırıcı... 'Siyasetler' karşısında gün be gün hızla ve hazla çözümlenerek küresel ölçekte bir tek-görünümlülüğe, tek-boyutluluğa, bir standart düzenlemeye indirgenmektedir. Bir milletin evlatları kendi vatanlarında kendi dilleri ile anlaşmak yerine emojiyle mesajlaşmayı [☺] tercih etmektedir.' Vakıa o ki küresel kapitalist düzen, temellük ettiği bilgi yapıları ve onun içinde de sosyal bilimlerin benzeri envayı türlü hâkimiyet araçlarıyla önüne kattığı sürüyü sürekli sürüklemektedir. O türkü sözleri bir kez daha hatırlansa yeridir: "Böyle Miydi yolumuzun töresi?"

Sosyal bilimleri de kendi vektörü kılan kapitalizmin küresel boyuttaki millet, vatan ve dil karşıtı siyasal zihniyetlerinin diğer hayatî sferler, örneğin din ve ahlâk için de sürdürüldüğü görülüyor. İsmet Özel (1944 -)’den bir alıntıyla şöyle de denilebilir:

“Sermaye hâkimiyeti, yani kapitalizm demek sadece mali gücü yüksek olanların, elinde sermaye bulundurmayanların üzerindeki baskısı veya zenginlerin fakirlere üstünlüğü demek değildir. Kapitalizmin önde gelen özelliği daha çok kazanmanın erdem sayılması ve buna bağlı olarak kârı azamiye çıkararak işleyişin, insan ilişkilerinde merkezi yeri işgal etmesidir. Kapitalizmin sözünü geçirdiği toplumda milliyet, din, ahlâk birer güçlü tayin edici olarak yoktur veya sadece paranın milliyeti, paranın dini ve paranın ahlâkı asıl tayin edici olarak geçerlidir.”(Özel, 1990: 18)

Avrupa/Batı merkezli kapitalist düzenin, küreselleşme etiketi ve sloganı altında, Batı’yı ve Batılaşmayı ekonomik, siyasal, ideolojik, hukukî... Farklı farklı cepheleriyle dünyaya alternatifsiz tek seçenek olarak kabul ettirme temayülü söz konusudur. Bu nedenle tarafsızlık (impartiality), nesnellik (objectivity) ve olgusalılık (factuality) izlenimi bırakan ‘küreselleşme’ kavramını, daima onun bir merkezinin/metropolünün; öznesinin/eyleyeninin (agent) bulunduğunu, bu ‘merkezin’ Batı olduğunu hatırd tutarak, Martin Heidegger’in bir ifadesiyle, ‘birleşik iktidar yapısını’ kale almak suretiyle anlamak ve açıklamak gerekir. Öte yandan, sosyal bilimlerin sadece küreselleşme değil bütün felsefi, siyasî, iktisadî, sosyolojik... Kavram haznesinin, Batı kapitalizminin kendi varlığını ve hegemonyasını ‘sürdürülebilir kılma’ gayesine hizmet etmeye şartlandırılmış ve formatlandırılmış bir amaçla (telos, τέλος)⁴ kullanılıp kullanılmadığı hususu her zaman dikkat edilmesi gereken bir husustur. (Heidegger, 2009: 16; Özel, 2002: 92-93; 2003: 49; 2011: 345; Özlem, 2016: 59) Vurgulamak gerekirse, ‘küreselleşme’ ne devletlerarası sistem yönü itibarıyla, ne uluslararası ekonomi ve ticaret yönü itibarıyla, ne ulaşım ve iletişim vasıtalarının bütünleştirilmesi yönü itibarıyla ve ne de bu sayılanların bir muhassalası olarak kapitalizmin tüm yer kürede hegemonik bir rejim halini alışı yönü itibarıyla, ilk defa ancak Soğuk Savaş sonrasında, geç yirminci yüzyılda karşılaşılan bir olgudur. Onun, yukarıda da değinildiğince, sosyal bilimlerle de münasebetdâr muayyen bir tarihî hinterlant ve müktesebatı varittir.

Küresel kapitalist düzenin dünya ölçüsündeki hâkimiyeti bir “tarihin sonu” anlamına gelmemekte ona ilişkin, katılmama, uzak durma ve karşı çıkma arayışları devam etmektedir. Tablo, ortaya Batı medeniyetinin, hayat tarzının, zihniyet dünyasının, sosyal bilimlerinin ve kapitalizminin... Mutlaka ki nihaî biçimler olduğu anlamını çıkarmamaktadır. Bizzat Batılı sosyal bilimcilerin kendilerinin kurduğu (Jihad vs. McWorld); ‘Cihat ve McDünyası’ (Tannenbaum, 2017: 371) arasındaki hasımlık, esasta Batı ekonomik ve siyasal küreselliği ile İslam arasındaki çatışmaya yapılmış manipülatif ve asıl hasımlığı perdeleyen yanıltıcı bir atıf olmaktadır. Bu aldatıcı atıf, küresel kapitalizm ve sosyal bilimlerin konusunun bir başka boyutuna: *Amerikanlaşmaya açık bir İslam anlayışına değil, aksine, içerimine Amerikanlaşmaya olumsuz bakmayı da alan başka ve muayyen bir İslam anlayışı anlamındaki Türklüğe ve Türklük ile kapitalizm arasındaki sahici zıtlığa da -ayrı bir çalışmanın konusu olarak- bakmayı gerektirmektedir.*

⁴ Telos; amaç/gaye, tamamıyla iç doğasının gerektirdiği şekilde gelişebilen herhangi bir nesnenin büyümesini tamamladığında olduğu şeydir. Aristoteles’e göre, bir şey büyümesini tamamladığında ortaya çıkan şeye onun doğası diyoruz. İnsan, ev, aile, kısacası her şey kendi doğasına ulaşmak ister. Nihai amaç/telos, iyi olandır. Buradan yola çıkarsak devletin doğal bir büyüme-gelişme olduğu ve insanın doğası gereği siyasal bir varlık olduğu söylenebilir. Telos’a somut örnek sadedinde misalen, meşe palamudunun telos’u, henüz mevcut olmayan ama palamut doğal şekilde gelişebilirse, olacak-olan meşe ağacıdır. Aristoteles’te, nesnelere içindeki gerçekliği keşfeder veya görürüz. Zira bu gerçeklik nesnenin için telos’undan kaynaklanır. (Aristoteles, 2017: 25-26; Tannenbaum, 2017: 62)

KAYNAKÇA

- Amin, S. (1993). *Avrupamerkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Türkçesi: Mehmet Sert), Ayrıntı Yay, İstanbul.
- Aristoteles. (2010). *Metafizik*, (Türkçesi: Ahmet Arslan), Batı'ya Yön Veren Metinler -I- Kökler/Orta Çağlar, (Der: Alev Alatlı), İlke Eğitim Ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO, İstanbul.
- Aristoteles. (2017). *Politika*, (Türkçesi: Furkan Akderin), Say Yay, İstanbul.
- Arrighi, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Türkçesi: Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay, İstanbul.
- Demirel, İ. (2020). "Batı Siyaset Düşüncesinde Zaman Ve Tarih Felsefeleri", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Yıl (Cilt): 7, Sayı: 59.
- Dobb, M. (1992). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler* (Türkçesi: F. Akar), Belge Yay, İstanbul.
- Doğan, D. M. (1986). *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay, Ankara.
- Duralı, Ş. T. (2010). *Çağdaş Küresel Medeniyet*, Dergâh Yay, İstanbul.
- Ebenstein, W. (2005). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri* (Türkçesi: İsmet Özel), Şule Yay, İstanbul.
- Frank, A. G. (2010). *Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi* (Türkçesi: Kâmil Kurtul), İmge Kitabevi, Ankara.
- Genç, M. (1987). 'Kalkınma Meselemize Tarihî Bir Yaklaşım', Ahmet Tabakoğlu ve İsmail Kurt (Yay. Haz.), *İktisadî Kalkınma ve İslam*, İSAV Yay, İstanbul.
- Genç, M. (2002). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi*, Ötüken Yay, İstanbul.
- Heidegger, M. (2001). *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı* (Türkçesi: Levent Özşar), Asa Yay, Bursa.
- Heidegger, M. (2009). *Düşünmek Ne Demektir?* (Türkçesi: Rıdvan Şentürk), Paradigma Yay, İstanbul.
- Heidegger, M. (2019). *Düşünmek Ne Demektir* (Türkçesi: İlhan Turan), Dergâh Yay, İstanbul.
- Hollinger, R. (2005). *Postmodernizm Ve Sosyal Bilimler Tematik Bir Yaklaşım* (Türkçesi: Ahmet Cevizci), Paradigma Yay, İstanbul.
- Mackerras, C. (2005). "Eurocentrism", *New Dictionary of the History of Ideas*, Maryanne Cline Herowitz (Ed.), Thomson Gale, V: 2. USA.
- Marx, K. (1979). *Grundrisse Ekonomi Politigin Eleştirisi İçin Ön Çalışma* (Çev: Sevan Nişanyan), Birikim Yay, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels F. (1992). *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri* (Çev: Mihri Belli), Sol Yay. Ankara.
- Özel, İ. (1990). *Cuma Mektupları 3*, Çıdam Yay, İstanbul.
- Özel, İ. (2002). *Cuma Mektupları 7*, Şule Yay, İstanbul. .
- Özel, İ. (2003). *Cuma Mektupları 10*, Şule Yay, İstanbul.
- Özel, İ. (2011). *Şairin Devriye Nöbeti – 9 Karz-ı Hasen*, Şûle Yay, İstanbul.
- Özlem, D. (2016). *Tarihselci Düşünce Işığında Bilim, Ahlak Ve Siyaset*, Notos Kitap Yay, İstanbul.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri* (Türkçesi: Şadan Karadeniz), İletişim Yay, İstanbul.
- Platon (Plato). (2003). *The Republic* (Ed: G. R. F. Ferrari, Trans: Tom Griffith), Cambridge Uni. Press, UK.

Platon. (2017). Devlet, (Türkçesi: Furkan Akderin), Say Yay, İstanbul.

Tannenbaum, D. G. (2017). Siyasî Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri (Türkçesi: Özgüç Orhan), BB101 Yay, Ankara.

Wallerstein, I. (2002). “Medeniyet(ler) Niçin Yeniden Gündemde?” (Türkçesi: Mustafa Özel), Murat Yılmaz (Der.), Medeniyetler Çatışması, Vadi Yay, Ankara.

Weber, M. (1997). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (Türkçesi: Zeynep Gürata), Ayraç Yay, İstanbul.